

ΔΙΟΝΥΣΙΟΣ Α. ΖΑΚΥΘΗΝΟΣ

Ὁ Δάσκαλος, ὁ Ἐπιστήμονας, ὁ Ἕλληνας

Στή σύγχρονη κρίσιμη ἐποχή μας μέ τή σύγχυση ἰδεῶν καί ἐννοιῶν καί μέ τήν ἄγνοια πολλῶν σχετικά μέ γεγονότα καί μορφές τοῦ πρόσφατου παρελθόντος, εἶναι χρήσιμο νά ἱστορεῖται τό ἔργο καί ἡ προσωπικότητα μεγάλων δασκάλων-ἐπιστημόνων, πού ἔθεσαν τίς βάσεις καί ἀνέπτυξαν, καθένας ἀπό τήν εἰδικότητά του, τίς ἀνθρωπιστικές σπουδές στήν Ἑλλάδα καί διεύρυναν τή γνώση μας γιά τήν ἱστορική διαδρομή τοῦ Ἑλληνισμοῦ.

Μ' αὐτές τίς σκέψεις θά προσπαθήσω νά παρουσιάσω τό ἔργο καί τήν προσωπικότητα τοῦ Δασκάλου μου Διονυσίου Ζακυθηνοῦ, ὁ ὁποῖος ὑπῆρξε γιά τούς μαθητές του ὑψηλό πρότυπο ἐπιστήμονα-ἐρευνητή καί λαμπροῦ πανεπιστημιακοῦ δασκάλου μέ σπάνιο ἐπιστημονικό ἦθος.

Ὁ ἐννοιολογικός πλοῦτος καί τό εὖρος τῶν θεμάτων πού τόν ἀπασχόλησαν διά βίου, ἡ διεισδυτική ἐξέταση, τό βάθος τῶν ἐννοιῶν καί ἡ ποιότητα τῶν ἐρευνῶν του, τό ἔργο τοῦ πανεπιστημιακοῦ δασκάλου, ἡ ἐθνική καί διεθνῆς δραστηριότητά του καί τό διεθνές κύρος του καθιστοῦν τήν παρουσίαση δύσκολο ἐγχείρημα. Θά προσπαθήσω ὅμως· καί ἀρχίζοντας θά δώσω ὀρισμένα βιογραφικά στοιχεῖα, ἀπαραίτητα γιά νά σκιαγραφήσουμε τήν προσωπικότητά του καί γιά νά ἐντάξουμε τήν προσφορά του στό χῶρο καί στήν ἐποχή του.

Ὁ Διονύσιος Ζακυθηνός γεννήθηκε στό Ληξούρι τῆς Κεφαλονιάς στίς 15 Δεκεμβρίου 1905 καί πέθανε στήν Ἀθήνα στίς 18 Ἰανουαρίου 1993. Σπούδασε στή Φιλοσοφική Σχολή τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν (1923-1927) καί μετεκπαιδεύτηκε στό Πανεπιστήμιο τοῦ Παρισιοῦ, ὅπου τό 1932 ἔλαβε τό κρατικό διδακτορικό δίπλωμα (doctorat d'État). Κατά τή διαμονή του στό Παρίσι (1928-1935) διετέλεσε γραμματέας τοῦ Νεοελληνικοῦ Ἰνστιτούτου τῆς Σορβόννης (1931-32) καί πρῶτος διευθυντής τοῦ ἑλληνικοῦ περιπτέρου Fondation Hellénique στή Cité Universitaire (1932-1935), τό ὁποῖο ὀργάνωσε ὑποδειγματικά ὥστε νά καταλάβει ξεχωριστή θέση στή Παρισινή Πανεπιστημιούπολη. Μετά τήν ἐπιστροφή του στήν Ἑλλάδα διορίστηκε διευθυντής τῶν Γενικῶν Ἀρχείων τοῦ Κράτους, ὅπου ἐπί δεκαετία (1937-1946) ἐργάστηκε γιά τήν ὀργάνωση καί τόν ἐμπλουτισμό τῆς παραμελημένης τότε κρατικῆς καί ἐπιστημονικῆς ὑπηρεσίας.

Τό 1939 ἐξελέγη καθηγητής τῆς ἱστορίας τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους στή Φιλοσοφική Σχολή τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν (1939-1970). Διετέλεσε ἐπίσης

καθηγητής της Ιστορίας του Πολιτισμού (1951-1957) και της Ιστορίας της Νεωτέρας Ελλάδος (1957-1965) στην Πάντειον Σχολή Πολιτικών Έπιστημών· ιδρυτικό μέλος και αντιπρόεδρος του Έθνικού Ίδρύματος Έρευνών (1958 κέ.) και πρώτος διευθυντής του Κέντρου Βυζαντινών Έρευνών του Ίδρύματος (1960-1975). Από τό 1966 τακτικό μέλος της Ακαδημίας Αθηνών.

Τιμήθηκε από ξένες Ακαδημίες: Ξένος έταίρος της Ακαδημίας του Πατέρμου (1967), της Σερβίας (1971) και της Βουλγαρίας (1976) και άντεπιστέλλον μέλος της Ακαδημίας της Μαδρίτης (1973), της Άγγλίας (1979) και της Γαλλικής Ακαδημίας Έπιγραφών και Γραμμάτων (1981).

Μέλος έλληνικών και διεθνών έπιστημονικών όργανώσεων διετέλεσε μεταξύ άλλων: Πρόεδρος της Έλληνικής Έπιτροπής Ιστορικών Έπιστημών (1956-1970)· Γενικός Γραμματέας (1961-1971), Πρόεδρος (1971-1976) και έπίτιμος Πρόεδρος (άπό τό 1976) της Διεθνούς Ένώσεως Βυζαντινών Σπουδών, μέ καιρία προσφορά στην ανανέωση της Βυζαντινολογίας· Πρώτος Πρόεδρος (1963-65) και άπό τό 1965 έπίτιμος Πρόεδρος της Διεθνούς Ένώσεως Σπουδών ΝΑ. Εύρώπης. Μέλος της Διεθνούς Ένώσεως των Ακαδημιών (άπό τό 1974).

Άνέλαβε πολιτικές θέσεις σέ έποχές κρίσιμες για την Ελλάδα, ως ύφυπουργός Τύπου και Πληροφοριών (1945) και ως ύπουργός Προεδρίας της Κυβερνήσεως (1963-1964) σέ ύπηρεσιακές κυβερνήσεις. Υπήρξε Βουλευτής Έπικρατείας (1974-1977) και μέλος της Κοινοβουλευτικής Συνελεύσεως του Συμβουλίου της Εύρώπης (1975-77). Τιμήθηκε μέ πολλές άνώτατες διακρίσεις έλληνικές και ξένες.

Τό έργο του Δ. Ζακυθηνού ως **ιστορικού** βασίζεται σέ μιά βαθιά ιστορική και θεωρητική κατάρτιση, στή σπάνια έλληνική και εύρωπαϊκή παιδεία του, στήν πρωτότυπη σκέψη και στήν έμφυτη τάση για διαρκή άναζήτηση και έρευνα. Κάθε άντικείμενο της έρευνας του έδράζεται, άνάλογα μέ τό θέμα, σέ διεξοδική χρήση πρωτογενών πηγών και σέ πλούσια βιβλιογραφική τεκμηρίωση, μέ έμπεριστατωμένη άνάλυση της έρευνας πού είχε προηγηθί και άναφορά, μέ έπιστημονική άντικειμενικότητα, των τυχόν θεωρητικών και ιδεολογικών τους προϋποθέσεων. Αύτή ή ένδελεχής διεργασία βρίσκεται σέ όλα τά έργα του, άπό τά πιό μικρά μελετήματα ως τίς μεγάλες συνθέσεις, πού άποτελούν ιστορικές όλότητες, όπως τό *Βυζάντιο. Κράτος και Κοινωνία* (1951), *Βυζαντινή Ιστορία* (1977), *Τουρκοκρατία* (1957), *Πολιτική Ιστορία της Νεωτέρας Ελλάδος* (1965) και *The Making of Modern Greece. From Byzantium to Independence* (1976), σύνθεση πού κάλυψε ένα βασικό κενό στην άγγλική βιβλιογραφία, όπως τότε τονίστηκε.

Θετικιστής στη μέθοδο, ο Δ. Ζακυθηνός ανέπτυξε ισόρροπα τήν πολιτική καί τήν έσωτερική ιστορία. Τό ιστορικό γεγονός, τό *συμβεβηκός*, όπως έλεγε, είναι ή αρχική μονάδα τής ιστορικής σύνθεσης. Άλλά παράλληλα εξέταζε καί άλλους ούσιώδεις παράγοντες τής ιστορικής εξέλιξης, όχι μόνο του Βυζαντίου αλλά γενικότερα του Έλληνισμού ως τούς νεώτερους χρόνους, σέ μιά εποχή πού οί παράγοντες αύτοί δέν είχαν συστηματικά μελετηθή. Σέ μεγάλες ιστορικές συνθέσεις αλλά καί σέ ειδικές μελέτες έρευνᾶ τούς πολιτικούς καί διοικητικούς θεσμούς (*Μελέται περί τής διοικητικής διαιρέσεως καί τής έπαρχιακής διοικήσεως έν τῷ Βυζαντινῷ κράτει*, (1942-52). Στήν οίκονομία καί τήν οίκονομική πολιτική ρηξικέλευθη ύπήρξε ή μελέτη του *Crise monétaire et crise économique à Byzance du XIIIe au XVe siècles* (1948), όπως καί *Αί πρόδρομοι μορφαί τής Τουρκοκρατίας* (1948), όπου μέ προωθημένο προβληματισμό έρευνᾶ τίς δυσμενείς οίκονομικές εξελίξεις μετά τίς Σταυροφορίες καί κυρίως μετά τήν Δ΄ Σταυροφορία (1204), πού έπληξαν τήν αύτοκρατορία καί προκάλεσαν τόν κατακερματισμό της.

Τόν Ζακυθινό ένδιέφερε επίσης ή κίνηση τών ιδεών, οί γενικές πνευματικές τάσεις καί ο ρόλος του Έλληνισμού, τής έλληνικής παιδείας καί διανόησης. Συνέδεσε διαχρονικά τήν ιστορική πορεία του Έλληνισμού μέ τίς πολιτικές εξελίξεις καί τίς ποικίλες πολιτιστικές εκφάνσεις του εύρωπαϊκού χώρου. Αύτή ή ιστορική προσέγγιση εκφράστηκε σέ σειρά λαμπρών μελετών, όπως στή μεγάλη συνθετική συλλογή *Μεταβυζαντινά καί Νέα Έλληνικά* (1978), πού κατατείνει στήν καθολική έρμηνεία γεγονότων καί φαινομένων του Έλληνισμού κατά τή μακρά περίοδο τής Τουρκοκρατίας. "Όπως ο ίδιος σημειώνει, στή συλλογή αύτή μελετᾶ «τά πολλαπλά επακόλουθα πού είχε ή πτώση τής έλληνικής αύτοκρατορίας στόν πολιτικό, οίκονομικό καί ιδεολογικό βίο τής Εύρώπης» καί εξετάζει τή συμβολή τών Έλλήνων στοχαστών στά μεγάλα έργα του εύρωπαϊκού πνεύματος καί αντίστοιχα τίς πνευματικές καί ιδεολογικές τάσεις πού εκδηλώθηκαν στήν Εύρώπη καί επηρέασαν τήν ιστορική σκέψη στήν Ελλάδα. Άνάμεσα στά πολύ ένδιαφέροντα μελετήματα τής Συλλογής έπισημαίνω τή συνθετική μελέτη *Άναγέννησις καί άναγεννήσεις. Έλληνικάί άνακεφαλαιώσεις*, όπου, μέ ούσιαστική έμβάθυνση στό φαινόμενο καί συστηματική έρευνα, μελετᾶ τό πολύπλευρο καί εύρύτατο θέμα τής έλληνικής συμβολής στήν εύρωπαϊκή άναγέννηση, χωρίς στείρο έλληνοκεντρισμό.

Ή σχέση του Έλληνισμού μέ τή Δύση καί τόν πολιτισμό τής Εύρώπης ήταν άνάμεσα στίς βασικές πνευματικές άναζητήσεις του Ζακυθινού. Μιά τάση πού εκδηλώθηκε πολύ νωρίς, ήδη από τά έφηβικά του χρόνια καί έχει τίς ρίζες της στίς έπτανησιακές του καταβολές. «Αί καταβολαί τής πρώτης μου παιδεύσεως – καταγράφει ο ίδιος- καί τά πρώτα έρεθίσματα του πνευματικού μου βίου συνδέονται μετά τής γενετείρας νήσου καί γενικότερον μετά τής παραδόσεως τών νήσων του Ίονίου». Γεννημένος στήν Κεφαλονιά, ο Ζακυθινός μεγάλωσε σέ ένα

πολιτιστικό περιβάλλον πού παρουσιάζει τά κύρια χαρακτηριστικά του μεσάζοντος, καθώς τά νησιά του Ίονιού «συνέδεσαν τήν σοφίαν τής Έλλάδος μετά τής αναγεννησιακής έμπειρίας τής Δύσεως» και έγιναν «ή γέφυρα μεταξύ Άνατολής και Δύσεως». Ο πολιτισμός τής Έπτανήσου ύπήρξε, όπως τονίζει, «τό έδραϊόν σημείον από του οποίου ώρμήθη ή συγγραφική του παραγωγή». Αύτή ή πλούσια παραγωγή χαρακτηρίζεται από πρωτοτυπία σκέψης, έννοιολογικό πλούτο θεμάτων και έξοικείωση μέ τά προβλήματα τής Έπτανήσου. Από τίς σχετικές μελέτες του άναφέρω ένδεικτικά τόν πανηγυρικό Λόγο πού έκφώνησε κατά τόν έορτασμό για τά έκατό χρόνια από τήν ένσωμάτωση, *Αί ιστορικά τύχαι τής Έπτανήσου και ή διαμόρφωσις του έπτανησιακού πολιτισμού*, όπου έξετάζει τίς έκφάνσεις του έπτανησιακού πολιτισμού σέ συνάφεια μέ τίς τάσεις πού προήλθαν από τήν Έλλάδα και τή Δύση. Παράλληλα, έρευνά και προβάλλει, μέσα στόν ευρύτερο ιστορικό χώρο, τήν προσωπικότητα και τό έργο σπουδαιών μόρφων τής Έπτανήσου, όπως του Σπυρ. Ζαμπέλιου.

Η ιστορική προσέγγιση του Ζακυθινού στις σχέσεις του Έλληνισμού μέ τήν Εύρώπη -έκτός από τά λαμπρά δημοσιεύματα και τήν πολύπλευρη διεθνή δραστηριότητά του- έκφράστηκε και στόν άγώνα του νά συνδέσει τή σύγχρονη έλληνική έπιστήμη μέ τήν ευρωπαϊκή διανόηση και μέ τή διεθνή έπιστημονική κοινότητα, προσπάθεια πού θά συναντήσουμε και στό έργο του ως διευθυντή του Κέντρου Βυζαντινών Έρευνών.

Μέλημα και έγνοια του Ζακυθινού ήταν ή *ιστορική συνέχεια*, ή *ιστορική ένότητα* του Έλληνισμού. Όπως ο ίδιος τόνιζε, «τά φαινόμενα του Έλληνισμού δέν κατακερματίζονται σέ στεγανά διαμερίσματα, τούναντίον δέ υπό άλλοτε άλλας περιστάσεις άπαρτίζουν τήν ένότητα και τήν ιστορικήν άκολουθίαν». «Οι μεγάλοι πολιτισμοί δέν άναπτύσσονται έν κλειστῷ χώρῳ, αλλά δέχονται και άσκούν έπιδράσεις» και έχουν «τήν πλαστική και άφομοιωτική ικανότητα νά υποτάσσουν τά δάνεια στοιχεία και νά άποτυπώνουν εις αυτά τήν σφραγίδα του πνεύματός των».

Αύτή ή ιστορική συνέχεια, ή ζωντανή συνέχεια του έλληνικού πνεύματος στηρίζεται στή **γλώσσα**, πού ο Ζακυθινός τή μελέτησε σέ βάθος και τή γνώριζε σέ όλη τήν ευρύτητά της. Τό θέμα διετύπωσε σέ πολλές μελέτες. Περιορίζομαι νά άναφέρω δύο από τίς έργασίες του: «Γλώσσα και Λόγος» και «Οίκουμενική πορεία τής έλληνικής γλώσσας» (1983), όπου, μέ ένδελεχή έπιστημονική έρευνα μέ κοινωνιολογικές προεκτάσεις, χαράσσει τήν οίκουμενική πορεία τής έλληνικής γλώσσας ως τά άκράια όρια της και τή μεγάλη συμβολή της στή γνώση γενικότερα.

Ὁ Διονύσιος Ζακυθινός ὡς **πανεπιστημονικός δάσκαλος** ὅλο αὐτόν τόν πλοῦτο γνώσεων, ἐννοιῶν, ιδεῶν καί ἱστορικῶν προβληματισμῶν δίδαξε στούς φοιτητές του, μέ τό ξεχωριστό προσωπικό του καλλιπέδες ὕφος, καλύπτοντας μέ εὐρύτητα στόν χώρο καί στό χρόνο καίρια θέματα. Δίδαξε ἀκόμη, στό πλαίσιο τῆς Βυζαντινῆς Ἱστορίας, τίς βοηθητικές ἐπιστήμες Ἐπιγραφική καί κυρίως Διπλωματική. Παράλληλα, ἐνημέρωνε πάντα τούς φοιτητές του γιά τίς σύγχρονες τάσεις στήν Εὐρώπη καί γιά τήν πλούσια ἱστορική παραγωγή ὅχι μόνο τῆς Δύσης ἀλλά καί τῶν σλαβόφωνων χωρῶν –τάσεις καί ἀντικείμενα νέα πού καθιστοῦσαν τό μάθημά του ξεχωριστό καί γοήτευαν τό ἀκροατήριό. Ἔτσι ἄνοιξε ἐπιστημονικούς ὀρίζοντες στούς μαθητές του καί διαμόρφωσε γενεές Ελλήνων βυζαντινολόγων καί ἱστορικῶν.

Μεγάλη ἦταν ἡ ἔγνοια τοῦ Δασκάλου γιά τή νέα γενιά, μέγας ὁ προβληματισμός του γιά τήν παγκόσμια πνευματική κρίση, πού ἀποτυπώνεται ἐντυπωσιακά σέ σειρά μελετῶν μετά τόν Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο: «Ἡ παγκόσμιος ἠθική κρίσις καί οἱ πνευματικοί προσανατολισμοί» (1946), «Προβλήματα τοῦ παρόντος» (1953), «Ἱστορικοί σταθμοί» (1957), καί κυρίως «Ὁ μεταπολεμικός κόσμος καί τό πρόβλημα τῆς παιδείας» (1959), ὅπου μεταξύ ἄλλων διατυπώνονται σκέψεις μέ διαχρονική ὀπτική: ἔτσι τόν προβλημάτιζε τό γεγονός ὅτι αὐτή ἡ γενικότερη κοινωνική καί ἠθική κρίση, ἡ ρευστότητα τῶν καιρῶν καί ἡ σύγχυση τῶν ιδεῶν εἶχε ἄμεσες ἐπιπτώσεις στήν παιδεία, στά «πλήθη τῶν νέων», πού ἦταν ἀνεπαρκῶς παρεσκευασμένα... Αὐτό προκάλεσε τήν ἀγωνία τοῦ Δασκάλου, πού διαπίστωσε ὅτι «δέν ἀποβλέψαμεν πρός τίς πραγματικές ἀναζητήσεις τῆς νεότητος, ἡ ὁποία ἀμφιταλαντεύεται ἀνερματιστός μέσα εἰς τόν κυκεῶνα τῶν τάσεων καί τῶν ιδεῶν τοῦ εἰκοστοῦ αἰῶνος». Καίριες ἐπισημάνσεις πού στόν 21^ο αἰῶνα παραμένουν ἐντυπωσιακά ἐπίκαιρες.

Γιά τήν ἀντιμετώπιση τῆς κρίσης ἀπό τήν ἑλληνική ἐπιστήμη, ὁ Ζακυθινός θεώρησε ἀπαραίτητη τήν ἴδρυση καί ἐνίσχυση τῶν *Κέντρων ἐρεῦνης καί ὑψηλῆς παιδείσεως*, ἀλλά καί τή σύνδεση τῆς Ἑλλάδος μέ τίς μεγάλες διεθνεῖς ὀργανώσεις καί τά εὐρωπαϊκά ἐρευνητικά κέντρα. Σ' αὐτό τό πλαίσιο ἐντάσσεται ἡ προσπάθειά του ὡς ἰδρυτικοῦ μέλους τοῦ Ἐθνικοῦ Ἰδρύματος Ἐρευνῶν -E.I.E. (1958) καί ὡς πρώτου διευθυντῆ τοῦ Κέντρου Βυζαντινῶν Ἐρευνῶν, προσπάθεια πού ἐδράζεται στή βαθειά γνώση τῶν ἐπιστημονικῶν αἰτημάτων τοῦ τόπου.

Στό Κέντρο Βυζαντινῶν Ἐρευνῶν ὁ Διονύσιος Ζακυθινός μέ δημιουργική ἐπιστημονική ἔφεση, διορατικότητα, ἀυστηρή μέθοδο καί κυρίως μέ θερμή ἀφοσίωση στούς ὑψηλοῦς ἐπιστημονικούς του στόχους, ὀργάνωσε τήν ἔρευνα μέ διεθνεῖς προδιαγραφές καί καθόρισε μεγάλα ἐρευνητικά προγράμματα πού ἀνταποκρίνονταν σέ καίρια αἰτήματα τῆς ἐπιστήμης. Γιά τούς νέους ἐπιστήμονες,

πού στελέχωσαν κατά τὰ κρίσιμα αὐτὰ χρόνια τὸ Κέντρο καί ἐργάστηκαν ὑπὸ τὴν ἐμπνευσμένη καθοδήγησή του, ἡ θητεία τους ἐκεῖ ὑπῆρξε μιὰ διαρκῆς μετεκπαίδευση καί μύηση στὴν ἐπιστήμη καί στὴν ἔρευνα. Παράλληλα, ὁ καθηγητὴς Ζακυθινός μὲ τὸ ἐπιστημονικὸ του κύρος καί τὴ γνώση τῶν διεθνῶν συνθηκῶν ἐγκαινίασε καί στήριξε τὴν ἐπικοινωνία καί τὴ γόνιμη συνεργασία τοῦ Κέντρου καί τῶν συνεργατῶν του μὲ ξένα ἐπιστημονικὰ ἰδρύματα καί ξένους ἐπιστήμονες. Ἔτσι συνέβαλε καθοριστικὰ στὴν ἐνίσχυση καί τὸν συντονισμό τῆς ἔρευνας στὴν Ἑλλάδα, ἀλλὰ καί στὴ διαμόρφωση καί ἐξέλιξη μιᾶς ὁλόκληρης γενιᾶς νέων ἐπιστημόνων.

Ὅπως εἶχα τὴν εὐκαιρία σὲ ἄλλη συνάφεια νὰ τονίσω, «ἡ βαθειὰ πίστη τοῦ Διονυσίου Ζακυθινοῦ στὴ δημιουργικότητα τοῦ Ἑλληνισμοῦ, χωρὶς στεῖρο ἐλληνοκεντρισμό, ἐνέταξε πάντοτε μὲ ἐπιστημονικὴ εὐρύτητα καί πνεῦμα καθολικότητας τὴν ἱστορικὴ διαδρομὴ τοῦ Ἑλληνισμοῦ μέσα στὴ διεθνή ἱστορικὴ καί ἐπιστημονικὴ πραγματικότητα. Σήμερα ἡ παρουσία καί συμβολὴ τῆς ἐλληνικῆς ἱστορικῆς ἐπιστήμης σὲ διεθνὲς ἐπίπεδο καί ἡ συνεργασία τῶν Ἑλλήνων ἐπιστημόνων καί τῶν ἐλληνικῶν ἐπιστημονικῶν κέντρων μὲ τὴ διεθνή ἐπιστημονικὴ κοινότητα εἶναι πράγματα αὐτονόητα καί κεκτημένα. Ὅμως, ὅταν ἡ Ἑλλάδα ἔβγαινε καθημαγμένη καί ἀδύναμη ἀπὸ ἕναν παγκόσμιο πόλεμο καί μιὰν ὀδυνηρὴ ἐμφύλια περιπέτεια, χρειάστηκε μεγάλη προσπάθεια καί μόχθος, ἐμπνευση καί πάθος ἐπιστημονικό, ἐπιμονὴ καί πίστη, μεγάλη παιδεία, τεκμηριωμένη γνώση τῶν διεθνῶν συνθηκῶν καί κύρος ἐπιστημονικῶν διεθνῶν, γιὰ νὰ ξεπεραστοῦν πρακτικὰ ἐμπόδια, ἀντικειμενικὰ καί ὀργανωτικὰ, ἀλλὰ καί χρόνιες ἀνασχητικὲς ἀντιλήψεις καί νοοτροπιὲς καί πολιτικὲς ἀντιξοότητες. Καί αὐτὸ ὑπῆρξε τὸ ἔργο πού κληροδότησε στὸν τόπο καί στὴ νεώτερη γενιά ὁ Διονύσιος Ζακυθινός ὁ ΔΑΣΚΑΛΟΣ μας»(2006).

Πολλές εἶναι οἱ μαρτυρίες-ἀναμνήσεις παλαιότερων καί νεώτερων γιὰ **τίς σχέσεις τοῦ Δασκάλου μὲ τοὺς μαθητὲς του καί γιὰ τὴ στάση τοῦ Ἑλληνα Δάσκαλου κατὰ τὴ ζοφερὴ ἐποχὴ τοῦ πολέμου καί τῆς κατοχῆς**, πού δείχνουν καί τὸ ἐπιστημονικὸ του ἦθος. Θὰ ἀναφέρω μόνο κάποιες χαρακτηριστικὲς περιπτώσεις

- Ὅταν ὁ γνωστός βυζαντινολόγος Franz Dölger ἦλθε στὴν Ἑλλάδα μὲ τὸν γερμανικὸ στρατὸ κατοχῆς καί ζήτησε νὰ δεῖ τὸν Ζακυθινό, ὁ Δάσκαλος μὲ σταθερότητα τοῦ ἀπάντησε ὅτι θὰ δεχθῆ τὸν διακεκριμένο συνάδελφο ἀλλὰ ὄχι τὸν ἀξιωματικὸ τοῦ γερμανικοῦ στρατοῦ κατοχῆς. Ἔτσι ὁ Dölger ἀναγκάστηκε νὰ τὸν ἐπισκεφθῆ μὲ ἕνδυμα ἀπλοῦ πολίτη καί χωρὶς συνοδεία στρατιωτῶν κατοχῆς.

- –Αυτά τὰ δύσκολα χρόνια ὁ Δάσκαλος συμπαραστάθηκε πάντα στοὺς φοιτητές. Πρωτοστάτησε στὴν κίνηση γιὰ τὴν συγκρότηση Ἐπιτροπῆς Καθηγητῶν, πού θά παρακολουθοῦσαν ἀνελλιπῶς κάθε μέρα τὴ διανομὴ τοῦ Φοιτητικοῦ Συσσιτίου. «Δέν ἐπιτρέπεται τὰ παιδιά νά αἰσθάνονται μόνα τους σέ περίπτωση καταστρατήγησης στοιχειωδῶν ἐλευθεριῶν ἀπὸ τίς λεγόμενες ἀρχές» ἔλεγε.
- Ὅταν τὸ Ὑπουργεῖο Παιδείας τοῦ ζήτησε νά ἐκφωνήσῃ τὸν πανηγυρικό τῆς ἡμέρας στίς 23 Μαρτίου 1942 (θὰ ἦταν ἡ πρώτη ἐθνικὴ γιορτὴ στὴν κατοχὴ), ἡ πρώτη του ἀντίδραση ἦταν νά ἀρνηθῆ, οἱ φοιτητές του τὸν ἔπεισαν νά δεχθῆ καί τοῦ ζήτησαν πολλές προσκλήσεις πού μέ συστηματικὴ ὀργάνωση καί θαυμαστὴ προετοιμασία μοίρασαν κατάλληλα, ὥστε γέμισαν τὴν αἴθουσα τελετῶν τοῦ Πανεπιστημίου μέ φοιτητές καί νέους. Ὁ Διονύσιος Ζακυθινός στό βῆμα μέ τὴν ἰδιάζουσα βροντώδη φωνή του ἐκφώνησε ἕναν ἱστορικό λόγο μέ τίτλο *Ἡ βυζαντινὴ ἰδέα καί ἡ Ἑλληνικὴ Ἐπανάσταση*, πού ἄρχιζε χαρακτηριστικά: «Καί ἐφέτος, πιστοὶ εἰς τὰς παλαιὰς ἐθνικὰς παραδόσεις, συνείλθομεν ἐπὶ τὸ αὐτό, διὰ νά ἀναπολήσωμεν, διὰ νά τιμήσωμεν, ὄχι ὅμως διὰ νά ἐορτάσωμεν. Πένθος βαρὺ, πένθος ζοφερόν ἀπλώνεται ὑπὲρ τὴν Ἑλληνίδα γῆν... Χῶραι Ἑλληνικαί, ποτισμέναι μέ τὸ τίμιον αἷμα καί τὰ δάκρυα γενεῶν ὀλόκληρων, εὐρίσκονται δέσμια...». Ὁ λόγος του μετὰ ἀπὸ μιά ἱστορικὴ διαδρομὴ μέ χαρακτηριστικὲς προεκτάσεις, κατέληγε σέ ἕνα σάλπισμα ἐλευθερίας (*Ἀκόμα τούτ' τὴν ἀνοιξη, τοῦτο τὸ καλοκαίρι, Ραγιάδες, Ραγιάδες...*), πού ξεσήκωσε τὸ ἀκροατήριον, τὸ ὁποῖον ὄρθιο τὸν χειροκροτοῦσε καί ἄρχισε νά ψάλλῃ τὸν Ἐθνικὸν Ὑμνον. Οἱ ἐκδηλώσεις αὐτές διαπέρασαν τοὺς τοίχους τοῦ Πανεπιστημίου καί παρέσυραν τὸ πλῆθος πού εἶχε συγκεντρωθῆ τριγύρω. Οἱ στρατιῶτες τῆς κατοχῆς πού φρουροῦσαν ἀπ' ἔξω ἀντέδρασαν ἀμέσως μέ βία καί διέλυσαν τὰ πλῆθη. Ὁ Δ. Ζακυθινός τέθηκε σέ διαθεσιμότητα ἀπὸ τὴν πανεπιστημονικὴ του ἔδρα καί ἀπὸ τὴ διεύθυνση τῶν Γενικῶν Ἀρχείων τοῦ Κράτους.

Θά κλείσω μέ μίαν ἄλλη γενναία πράξη τοῦ Ζακυθινοῦ, κατὰ τὴ διάρκειαν τῆς δικτατορίας τῶν συνταγματαρχῶν αὐτῆ τῆ φορά. Ὅταν τὸ 1970 καθιερώθηκε ὁ διορισμὸς κυβερνητικοῦ ἐπιτρόπου στίς Σχολές τῶν Πανεπιστημίων, ὁ Διονύσιος Ζακυθινός κατέθεσε ἐγγράφως τὴν παραίτησή του. Στὸ ἔγγραφο τῆς παραίτησης μεταξύ ἄλλων σημειώνει χαρακτηριστικά: «*Αἱ παροῦσαι στιγμαὶ εἶναι ἐκ τῶν ὀδυνηροτέρων τῆς τριακονταετοῦς πανεπιστημιακῆς μου ζωῆς. Ἡ ἐπελθοῦσα μεταβολὴ εἰς τὴν διοίκησιν καί τοὺς θεσμούς τοῦ Πανεπιστημίου δέν εἶναι δυνατόν νά μὴ δημιουργήσῃ βαθυτάτην πικρίαν εἰς ὅλους τοὺς ἀνθρώπους, οἱ ὁποῖοι ἀφιέρωσαν τὴν ζωὴν των εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῆς ἀνωτάτης ἐκπαιδεύσεως. Ἡ διὰ τοῦ Συντάγματος καθιέρωσις τοῦ θεσμοῦ τοῦ κυβερνητικοῦ ἐπιτρόπου εἶναι πλήγμα καίριον. Ὁ ἐκδοθεὶς ἀναγκαστικὸς νόμος, ὑπερθεματίζων*

καί ἀντιβαίνων πρὸς ἑτέραν συνταγματικὴν διάταξιν, οὐσιαστικῶς καταλύει τὴν αὐτοδιοίκησιν. Τὸ Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν καὶ τὰ ἄλλα ἰδρύματα, ἀπολέσαντα καὶ τὰ τελευταῖα λείψανα τῆς αὐτοτελείας των, στερηθέντα τῆς ἀκαδημαϊκῆς των ἐλευθερίας, παρέμειναν ὀργανισμοὶ νεκροὶ καὶ ἄψυχοι. Εἶναι σφάλμα ἐθνικὸν μέγιστον ὁ διορισμὸς κυβερνητικοῦ ἐπιτρόπου εἰς τὰς ἀνωτάτας σχολὰς..... Προσωπικῶς ὄχι μόνον αἰσθάνομαι ὀδύνην καὶ ἀπογοήτευσιν, ἀλλὰ καὶ ἔχω τὴν συνείδησιν ὅτι ἐστερήθην τοῦ ἠθικοῦ ἀναστήματος διὰ νὰ συνεχίσω τὸ ἔργον τοῦ διδασκάλου τῶν νεωτέρων γενεῶν». Καὶ παραιτήθηκε μετὰ τριάντα ἕνα ἔτη ὑπηρεσίας, πρὶν συμπληρώσει τὸ ὄριον ἡλικίας.

Προσπάθησα, δίνοντας μερικά χαρακτηριστικά στοιχεία, νὰ σκιαγραφήσω τὸ ἔργο καὶ τὴν προσωπικότητα τοῦ Διονυσίου Ζακυθνοῦ. Ἡ ζωὴ καὶ ἡ δράσις του εἶναι ἕνα μάθημα ἱστορίας. Πολλὰ παρέλειψα ἀπὸ τὸ ὀγκῶδες καὶ εὐρύτατο θεματικὰ συγγραφικὸ του ἔργο καὶ ἀπὸ τῆ θερμῆ καὶ μέ εὐαίσθησις ἀνθρώπινη παρουσία του. Οἱ φοιτητές του, παλαιοὶ καὶ νεώτεροι, θυμῶνται τὸ λεπτό του χιοῦμορ, τὴν πάντα ἀνοικτὴ στὴ συζήτησιν καὶ στὸν διάλογο διάθεσίς του, τὸ πραγματικὸ ἐνδιαφέρον του στὰ προσωπικά τους προβλήματα. Καὶ τὴν πηγαίαν εὐχαρίστησιν ἀπὸ τίς ἐκδρομὰς καὶ τὴν κοινὴ διασκέδασις μέ τὸν Δάσκαλο Διονύσιο ΖΑΚΥΘΗΝΟ.

Πηγές:

Τὰ ἔργα τοῦ Δ. Ζακυθνοῦ καὶ τὸ αὐτοβιογραφικὸ του Σημείωμα.

Μνήμη Δ.Α.Ζακυθνοῦ, Σύμμεικτα Κέντρου Βυζαντινῶν Ἐρευνῶν, Ἀθήνα 1994, Αὐτοβιογραφικὸ σημεῖωμα καὶ ἐργογραφία, συμβολές παλαιῶν μαθητῶν του.

Ἡμερίδα στὴ μνήμη Διονυσίου Α. Ζακυθνοῦ, Ἀθήνα 2006, μέ τίς συμβολές ὀκτώ παλαιῶν καὶ νεώτερων μαθητῶν του.

Προφορικές μαρτυρίες καὶ ἀναμνήσεις

MARIA ΝΥΣΤΑΖΟΠΟΥΛΟΥ-ΠΕΛΕΚΙΔΟΥ, 2020

